

ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi

ISophos: International Journal of Information, Technology and Philosophy

ISOPHOS • Yıl/Year: 2 • Sayı/Num: 3 • Güz/Autumn 2019

ISSN: 2651-463X

BİLİM KUTSAL BİR İNEK MİDİR (?): SOSYAL BİLİMLERİN BİLİMSELLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ümit Laçın YALÇINKAYA

Bahçeşehir Üniversitesi

umitlacin.yalcinkaya@bau.edu.tr

ÖZET

Sosyal bilimlerin bilimsel niteliği ile ilgili tartışmalara literatürde sıkça rastlanılmaktadır. Söz konusu tartışmalar özellikle pozitivist bilim paradigmasına yakın konumlanan bilim insanlarının ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma kapsamında Anthony Standen'in *Bilim Kutsal Bir İnektir* adlı eserinde sosyal bilimlere ve sosyal bilimcilere yönelik olarak yer verdiği eleştirileri, eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Giriş bölümünde yazarla ve eseriyle ilgili kısa arka plan bilgisi aktarılmıştır. Daha sonra sırasıyla yazarın bilime ve bilim insanlarına, sosyal bilimlere ve sosyal bilimcilere yönelik eleştirilerine yer verilmiş, bu eleştirilerin geçerlilikleri sorgulanmıştır. Standen'in sosyal bilimlere getirdiği eleştirilere kaynaklık eden sebeplerin anlamlandırılabilmesi amacıyla bilim felsefesi tarihinin önemli dönüm noktalarına kısaca değinilmiştir. Değerlendirme sonucunda Standen'in eleştirilerinde bilim felsefesi tarihine yön veren başlıca bilimsel paradigma olan pozitivist yaklaşımın izleri görülmüştür. Bir pozitivist olarak doğa bilimlerinin yöntemleri dışında kalan bilimsel yaklaşımları eleştirmesi kendi içinde tutarlı kabul edilmiştir. Bununla birlikte eleştirilerinin pozitivist olmayan sosyal bilimciler tarafından yapılmış nitelikli çalışmaların önemini azaltmayacağı belirtilmiş ve bunun sebepleri açıklanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Anthony Standen, Sosyal Bilimler, Pozitivizm, Sosyal Bilimlerde Yöntem.

IS SCIENCE A SACRED COW (?): AN EVALUATION ON SCIENTIFIC QUALITY OF SOCIAL SCIENCES

ABSTRACT

Debates about the scientific quality of social sciences are frequently encountered in the field's literature. These debates emerge especially as the products of scientists who position themselves close to the positivist paradigm of science. Within the scope of this study, Anthony Standen's critiques of social sciences and social scientists in his book, *Science is a Sacred Cow*, are evaluated with a critical approach. In the introduction part a brief background information about the author and his work is given. After the introduction; firstly, the author's criticism of science and scientists and then the criticism of social sciences and social scientists are presented and their validity is questioned. In the next heading, important turning points in the history of the philosophy of science are briefly mentioned in order to understand the reasons that caused Standen's criticism towards social sciences. As a result of the

evaluation, traces of the positivist approach, one of the main scientific paradigms that guide the history of the philosophy of science are seen in the criticisms made by Standen. As a positivist, his criticism of scientific approaches other than those of the natural sciences has been considered consistent in itself. However, it is stated that his criticism will not diminish the importance of qualified studies conducted by non-positivist social scientists in the field, and the reason behind this statement is explained.

Keywords: Anthony Standen, Social Sciences, Positivism, Methods in Social Sciences.

Giriş

Bilim, insanlık tarihi boyunca heyecan, korku, mutluluk, şüphe, endişe, umut gibi çok çeşitli duygular uyandıran bir kurum olmuştur. Bu duyguların yegâne muhatabı ise bilimin ete kemiğe bürünmüş temsilcileri olarak bilim insanlarından başkası değildir. Roma Engizisyonu tarafından gök sisteminin merkezinde Dünya'nın değil de Güneş'in olduğunu savunmak gibi "sapkın fikirlerle" dine karşı gelmesi (Bruno, 2018: 6) nedeniyle yakılarak öldürülen Napolili Giordano Bruno, bilimin korku uyandırdığı sayısız örnekten biridir. Ne var ki insanın hakikate ulaşma arzusu ateşten etkilenmez. Bruno gibilerin sayısı arttıkça ve haklılıkları daha geniş çevrelerce kabul edildikçe toplumların kiliseye duydukları güven yerini şüpheye bırakmaya başlar. Bilimin gelişme süreci şüpheyi beslerken süreç içerisinde artan şüphe de bilimi besler. Peki, bilimin yolunu aydınlatan şüphe meşalesi, bilimin kendisine doğrultulabilir mi?

Anthony Standen (1997), *Bilim Kutsal Bir İnektir* adlı eserinde bilimin kendisine, bilimsel yönleme ve nihayet bilim insanlarına şüpheli bir bakış açısıyla yaklaşmış ve kurumsallaşmış bilimi tartışmaya açmıştır. İngilizce orijinali 1950 yılında yayımlanan kitap, insanlığın doğru bildiği pek çok düşüncenin alaşağı olduğu bir süreç olarak tarif edebileceğimiz İkinci Dünya Savaşı'nın travmatik etkileriyle henüz yüzleşmekte olan dünyanın halklarını da tartışmaya davet etmektedir. Kendisi de bir bilim insanı olan Standen, *Oxford* ve *MIT* gibi ABD'nin saygın üniversitelerinde öğrenim görmüş bir kimyagerdir (Standen, 1997: 7). 1906 doğumlu yazar, kitabını 44 yaşında, akademik olgunluğa ulaştığı varsayımında bulunabileceğimiz bir yaşta kaleme almıştır. Bir bilim insanı tarafından kurumsallaşmış bilime, akademinin içinden getirilmiş eleştirilerden oluşan bu eser, bu yönüyle dikkate değerdir. Çalışma kapsamında Standen'in genel olarak bilim insanlarına, özelde ise sosyal bilimcilere yönelik şüpheleri, benzer bir bakış açısıyla eleştirel bir bağlam içerisinde ele alınmıştır. Standen'in eleştirilerini değerlendirebilmek için kitaptaki hakim tartışma ile ilgili mevcut literatür gözden geçirilmiş ve ilişkili örnekler ile birlikte sunulmuştur.

"Bilim Kutsal Bir İnektir" Adlı Eserin Merceğinden Bilim ve Bilim İnsanları

Standen'in bir kavram olarak bilimin kendisiyle alıp veremediği yoktur ancak

bilim insanlarının da tıpkı diğer mesleklerin profesyonelleri gibi sorgulanabilir ve eleştirilebilir olmaları gerektiğini savunmaktadır (Standen, 1997: 11). Bu doğrultuda *Bilim Kutsal Bir İnektir* adlı eserinde eleştirisinin merkezine bilim insanlarını almaktadır. Standen, bilimi öğreten profesyonelleri safatalara başvurmakla suçlamakta (1997: 16-18) ve kitap boyunca bilim insanlarını riyakâr olmakla itham etmektedir. Standen'in çizdiği bilim insanı portresi sıklıkla doğruya karşı sadakati sorgulanamaz olan, sonsuz erdemlilik iddiası taşıdıkları halde fena halde kibirli kimseler olarak tasvir edilen engizisyon dönemi katolik rahiplerini anımsatmaktadır. Bu bağlamda Standen'in 16. yüzyılda Martin Luther önderliğindeki Protestan Kilisesi tarafından papalığa karşı başlatılan reform hareketlerinin bir benzerini, çağdaşı bilim insanlarına karşı başlatma girişiminde bulunduğunu söylemek mümkündür.

Standen'in Sosyal Bilimcilere Yönelik Eleştirileri

Standen'in sosyal bilimler ile ilgili sıraladığı eleştiriler arasında ortak temalar göze çarpmaktadır. Bunları 3 ana başlık altında toplamak mümkündür. Bu başlıklar: (1) Sosyal bilimlerde araştırmacılarca mutabık olunmuş, tartışmaya kapalı tanımların ve sabit değerlerin eksikliği ile ilgili eleştiriler, (2) sosyal bilimcilerin bilimsel araştırmaya bakışları ve kullandıkları yöntemler ile ilgili eleştiriler ve (3) sosyal bilimlerin çalışma alanının merkezinde sabit bir nesne, örneğin bir mineral yerine oldukça değişken bir varlık olan insanın bulunmasından ileri gelen eleştiriler şeklinde sıralanabilir. Aşağıda Standen'in bu başlıklar altında değerlendirilebilecek eleştirileri ele alınmış geçerlilikleri değerlendirilmiştir.

Standen eleştirisini kitabın ilerleyen bölümlerinde derinleştirmekte ve bilimin çeşitli dalları üzerinde odaklanmaktadır. Ona göre, "Gerçekten doğru olan sadece ve sadece tek bir bilim vardır: Matematik" (Standen, 1997: 121). Geri kalan bilim dallarını ise bir ucunda fizik, diğer ucunda sosyal bilimler olan bir doğru üzerinde sıralamakta ve safsata düzeyinin doğru üzerinde fizik noktasından sosyal bilimler noktasına doğru gittikçe arttığını savunmaktadır. Sosyal bilimler, Standen'a göre, bilim bile değildir ve "bilim olmamasının birçok nedeni vardır" (1997: 101). Ona göre bunlardan biri, sosyal bilimlerin tanım sorunudur (1997: 98). Standen, sosyal bilimcilerin çalışma alanlarıyla ilgili "hiçbir belirlenmiş ya da sabit değer bulunmadığını" ifade etmektedir (1997: 101). Ayrıca sosyal bilimlerin ana konusunun ölçülemez derecede değişken bir varlık olarak insan olduğunu belirtmekte, bu sebeple genellenebilir bilgi üretmesinin mümkün olmadığını savunmaktadır (1997: 101). Burada Standen; doğa bilimlerinin alanına atıfta bulunarak bakırın erime noktasının sabit olduğunu, bu bilginin bütün fizikçiler tarafından kabul edildiğini ve yeni bilgilerin, bu bilginin kullanılmasıyla üretilceğini ifade etmektedir. Oysa modern kimya bilimi, 1910'da izotop kavramının ortaya atılmasından bu yana doğada bakırın farklı izotopları bulunduğunu kabul etmektedir: *Cu-63* ve *Cu-65* (Gönenç, 2008: 53). Çeşitli izotopların bakır içinde bulunma oranı değişiklik gösterebilmektedir. Bu durum farklı miktarlarda *Cu-63* ve *Cu-65* izotopu içeren, dolayısıyla yapısal olarak birbirinden farklı atomlardan

oluşan çeşitli bakır elementlerinin varlığına işaret etmektedir. Acaba Standen savını aktarırken kullandığı bakır örneğinde, bu bakırlardan *hangisini* kastetmektedir? Bu sorunun yanıtıyla kitap içinde karşılaşmamaktadır. Dolayısıyla, yazarın “tanım sorunu” üzerinden sosyal bilimlere getirdiği eleştirinin salt sosyal bilimler için değil, doğa bilimleri için de geçerli olabileceğini ifade etmek yerinde olacaktır.

Standen’in sosyal bilimlere getirdiği bir diğer eleştiri ise sosyal bilimciler arasında bilimsel yönetime bakışın “hipotezler kurup onları sınamak” olmasıdır (1997: 104). Bu hipotezleri “zavallı” olarak nitelendirmektedir ve yapılan çalışmanın bilimsel görünmesini sağlamaya yönelik değersiz korelasyon arayışlarından ibaret olduğunu savunmaktadır (1997: 105). Bunun karşısına, doğa bilimlerinin deneyci yaklaşımını konumlandırır (Standen, 1997: 104). Ona göre doğa bilimleri ile ilgilenen bir bilim insanı, bakırın erime noktasını bulmak üzere gerçekleştireceği araştırmaya uygun araç ve gereçleri hazırlayarak başlardı. Bir sosyal bilimci ise, bakırın erime noktasının kaç derece olduğuna dair hipotezler kurmayı ve bunları sınamayı tercih ederdi. Standen’in bu argümanı, bazı uzmanlara göre “tanımcı safsata (*definist fallacy*)” özellikleri göstermektedir (Frankena, 1939: 471). Zira yazar bu eleştirisinde sosyal bilimlerle doğa bilimleri arasındaki yapısal farklılıkları, çalışma alanlarının dinamikleri arasındaki mesafeleri görmezden gelmekte ve bu iki farklı alanı sanki aynıymışçasına tek bir kriter üzerinden değerlendirmeye kalkışmaktadır. Sosyal bilimlerin yönteminin niteliğini, doğa bilimlerinin kullandığı araç setleri ve deneyci yaklaşım üzerinden tanımlama girişimi geçerli sonuçlar verme olasılığı taşımamaktadır. Örneğin sosyal bilimciler yaptıkları araştırmalarda genellikle kimyagerlerin tercih ettiği bir araç olan titrasyon şişesini de kullanmamaktadır. Ancak bu durum, sosyal bilimlerin yöntemsel yetersizliğiyle değil, titrasyon şişesinin ilgili araştırma sorusunun yanıtlanmasına hizmet edecek bir araç olup olmamasıyla açıklamaya çalışmanın daha anlamlı olmasıyla ilgilidir.

Yazarın bir başka eleştirisi ise gerçekleştirdikleri toplumsal araştırmaları sonuçlandırabilmeleri için sosyal bilimcilerin “elde edilmesi imkansız verilere” ihtiyaç duymasındır (Standen, 1997: 102-103). Söz gelimi bir sosyal bilimci, bir ülkede evli bireylerin sosyo-ekonomik koşullarının boşanma kararına etkisi üzerine çok geniş örneklemli bir ampirik çalışma yürütüyor olsun. Standen’a göre bu çalışmanın sonuçlarının gerçeği göstermesi olası değildir. Çünkü araştırmacının kayıt dışı evliliklere dair verilere ve bu evliliklerin neticesinde gerçekleşen boşanmalara dair verilere erişmesi mümkün olmayacaktır. Öyleyse Standen, araştırılan bir konuyla ilgili verilerin eksik olması durumunda araştırmacının bilimsel açıdan önem arz etmeyeceğini söylemektedir. Bu savın bilimsel yöntemle örtüşüğünü söylemek oldukça zordur. Çünkü bilimsel araştırmalar bilim tarihi boyunca eksik verilere rağmen hatta bir bakıma eksik veriler yüzünden yürütülmüştür. Örneğin periyodik tabloda yer alan bazı elementler, doğada milyonlarca yıldır var olmalarına karşın ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında keşfedilmiştir (Kuhn, 1970: 61). Nasıl ki bu durum kimya alanında çalışan

araştırmacıların bu keşiflerden önce yürüttüğü çalışmaları değersiz kılmıyorsa sosyal bilimcilerin yaptıkları araştırmalar da bilimsel yaklaşıma sadık kalındığı müddetçe eksik verilere rağmen söz konusu alanda gelecekte yürütülecek çalışmalara temel oluşturacak olması yönüyle değerli kabul edilebilecektir.

Standen, sosyal bilimcilerin ellerindeki veriden hareketle geleceğe yönelik tutarlı öngörü ve kestirimlerde bulunma olasılığının da olmadığını savunur (1997: 106-107). Ona göre en iyi tasarlanmış sosyal bilimler araştırması bile disiplinin doğası gereği insani etkilere açıktır. Bu nedenle insanın öngörülemezliğinden kaynaklı bazı değişkenleri ihmal etmesi ya da gözden kaçırmaması muhtemeldir. Bu sebeple sosyal bilimcilerin topladıkları bulguların ve vardıkları sonuçların gelecekte yaşanacak toplumsal olayları kestirmekte kullanılamayacağını ifade eden yazar bu argümanını Adolf Hitler'in yarattığı küresel dehşetin ortaya çıkışını hiçbir sosyal bilimcinin öngöremediği iddiası ile savunmaktadır (Standen, 1997: 109). Oysa, özellikle iktisat alanındaki çalışmalarıyla dünyanın önde gelen sosyal bilimcilerinden kabul edilen John Maynard Keynes, Birinci Dünya Savaşı sonrası, 1919 yılında gerçekleşen Versay Barış Konferansı'nda İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya çok ağır koşullar içeren savaş tazminatları yüklediğini belirtmiş, bu dayatmanın "dünya ekonomisi ve uluslararası ilişkiler açısından tehlikeli sonuçlar doğurabileceğine" (Kılınçoğlu ve Özçelik, 2016: 8) dair öngörüsünü aktarmıştır. Takip eden süreçte ise *Everybody's Monthly* adlı ABD menşeli bir dergi için kaleme aldığı yazısında şu ifadeleri kullanmıştır: "Barış antlaşması Avrupa'yı bulunduğu daha huzursuz halde bıraktı" (Kirshner, 2019). İngiltere Maliye Bakanlığı'nı temsilen bizzat katıldığı Versay Barış Konferansı'ndaki görevinden dönemin İngiltere Başbakanına yazdığı bir mektupla istifa eden Keynes, barış görüşmeleri sırasında bir sosyal bilimci bakış açısıyla yaptığı gözlemleri ve değerlendirmeleri aynı yıl yayımladığı *Barışın Ekonomik Sonuçları (The Economic Consequences of Peace)* adlı eserinde toplamıştır (Kirshner, 2019). Standen'in argümanına dönülecek olursa; evet, Keynes Avusturya doğumlu Adolf adında bir diktatörün Almanya'da iktidara gelerek tarihin en kanlı savaşını başlatacağını 1919 yılından öngörememiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da su yüzüne çıkan finansal gerginlikleri ve Almanya'nın üzerindeki baskıyı olgusal olarak ortaya koymuş, olası sonuçları konusunda taşıdığı öngörülerini uluslararası kamuoyu ile paylaşmıştır. Yirmi yıl kadar sonra ise - ne yazık ki - bu öngörülerini doğrulanmıştır. Şu haliyle Standen'in eleştirisi, doğa bilimleri çatısı altında dünya dışı gezegenlerde yaşam olup olmadığını keşfetmeye yönelik çalışmalar yürüten araştırmacıları, bulmaya çalıştıkları yaşam formlarının fiziksel olarak neye benzediklerini bugünden kestiremedikleri için yetersiz bulmak ile denk gibi görünmektedir.

Sosyal bilimlerin temelde psikolojiye dayandığını savunan Standen'in (1997: 110) bir diğer eleştirisi de bu düşüncesi üzerine temellenmektedir. Ona göre "insanlar arasındaki ilişkileri anlamak için, öncelikle insanları anlamak gerekir" (Standen, 1997). Yazar, psikoloji biliminin bir açmaz içinde olduğunu savunur. İnsanların düşünce ve

davranışlarını anlamak adına araştırmalar yürüten psikologların da birer insan olması, bu araştırmaların başarılı olmasının önünde duran, aşılamaz bir engeldir. Bu bakımdan Standen, tek başlarına bile anlaşılması mümkün görünmeyen bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları toplulukların birbirleriyle ilişkilerinin anlaşılmasına yönelik araştırmalar yürüten sosyal bilimcilerin işinin daha da zor olduğunu iddia etmektedir. Bununla birlikte bilim insanlarının toplumsal yaşamın nasıl şekillendirilmesi “gerektiğine” yönelik sözler söylemesinin sakıncalarına atıfta bulunarak “Eğer sonunda şu ya da bu konuda ne yapılması gerektiğini söylemeyeceksek toplumun herhangi bir aşamasını incelemenin amacı nedir?” diye sorar (Standen, 1997: 111). Bu soru, sosyal bilimlerin bilimsel niteliğinden ziyade toplumsal yaşamdaki işlevine yönelik ayrı bir tartışmayı ilgilendirmektedir.

Standen’in sosyal bilimlere getirdiği eleştiriler, yukarıda aktarılan örneklerle detaylandırıldığı üzere 3 ana başlık altında toplanabilir. Bu başlıklar farklı seviyelerde, Standen’in kitabı boyunca sürdürdüğü sosyal bilimlerin gerçek birer bilim olmadığı söylemiyle ilişkili görünmektedir. Yazarın bu söylemi akla, bir sosyal bilimci olan Bilge Narin’in 2016 yılında gerçekleşen TEKİL’12 kapsamında yaptığı “Robot Gazetecilik” başlıklı sunumunda aktardığı bir anısını getirmektedir. Narin, kodlama öğrenmek amacıyla katıldığı, Hacettepe Üniversitesi’nde düzenlenen bir eğitimden bahsetmiş ve bu eğitimi veren mühendisin bir tartışma sırasında kendisine şaka yollu yönelttiği bir ifadeyi TEKİL katılımcılarıyla paylaşmıştır. Mühendisin kullandığı ifade şöyledir:

“Sosyalden bilim mi olur!” (GSU Tekil, 2017).

Hem Standen’in kaleme aldığı *Bilim Kutsal Bir İnektir* adlı kitapta hem de Narin’in aktardığı anıda karşılaştığımız, sosyal bilimlerin “bilimselliğine” doğrultulmuş şüphe okları ile aydınlatılmaya çalışılanı görebilmek için bilimin ne olduğu üzerine süregelen tartışmaların tarihini kısaca gözden geçirmek yararlı olacaktır.

Bilim Felsefesinin (Çok) Kısa Tarihi

Bilginin gerçeklere (*facts*) dayalı olması gerektiği düşüncesinin henüz yaygınlaşmamış olduğu dönemin, İncil ile birlikte en çok kabul gören iki otoritesinden biri olan Aristoteles, insanın kaçınılmaz olarak bilgiye yöneldiğini, doğası gereği bilmek istediğini ifade etmektedir (Aristoteles, 2012: 75). Gözleme dayalı somut gerçeklerin önem kazanmasının ve bilime temel oluşturmasının ise ancak 17. yüzyıl başlarında mümkün olduğu düşünülmektedir (Chalmers, 2013: 2). Aristoteles tarafından ortaya atılan, cisimlerin yere düşme hızlarının kütleleriyle orantılı olduğuna dair teze karşı çıkan Galileo Galilei, 1591 yılında bu tezi çürütmek için serbest düşme deneyini tasarlamış ve uygulamıştır. Deney sonucunda haklılığını ispatlayarak cisimlerin düşme hareketine dair bir yasa (*law of falling bodies*) ortaya koyan Galileo, deney ve gözlemi önceleyen bu yenilikçi bakış açısıyla geniş çevrelerce modern bilimin babası kabul edilmektedir (Hilliam, 2005).

17 ve 18. yüzyıllarda John Locke, George Berkeley gibi İngiliz empirist geleneğinin

önemli temsilcileri de “tüm bilgilerin duyu algısı yoluyla zihne yerleşen fikirlerden türetilmesi gerektiğini” (Chalmers, 2013: 3) ifade ederek deneyimlerin önemine vurgu yapmıştır. Bu geleneğin halefi olarak nitelendirebileceğimiz David Hume ise deneyimlerin ve bu deneyimlerden türetilen yasaların ispatlanabilirliğine kuşkuyla bakarak daha şüpheli bir pozisyonu tercih etmiştir (Geray, 2017: 38). Yaklaşımları arasında bulunan farklılıklardan bağımsız olarak ampirist geleneğin bu üç temsilcisi, yaşadıkları dönemde Avrupa felsefesinin önde gelen isimleri olmuşlardır (Kırlı, 2013: 100).

18. yüzyılda Auguste Comte ile başladığı kabul edilen pozitivist gelenek de ampirist bakış açısına paralel bir yaklaşım üzerine temellenmiş ancak daha radikal bir noktada konumlanmıştır. Pozitivist görüş, bilimin dünyayı “açıklamakta değil, betimlemekte kullanılacak en iyi yol” olduğunu savunmuştur (Bluhm, 2015: 1). Bu bağlamda bilimin gözlemlenebilir varlıklar ve olaylar arasındaki mevcut ilişkileri tanımlamayı hedeflemesi gerektiğini iddia etmiştir. Onlara göre bu ilişkilerin nasıl ortaya çıktığını *açıklamaya* gerek yoktur, önemli olan açıklayıcı teoriler geliştirmeye çalışmak değil, gözlem yapmaktır (Bluhm, 2015).

20. yüzyılda da etkisini sürdüren bu bakış açısı, karşıtını Max Weber’in toplumların analizinde bireysel davranışların önemine vurgu yapan ve *verstehen*¹ kavramsallaştırması ile katılımcılığı önceleyen sosyolojik yaklaşımında bulmuştur. Weber, sosyal bilimcilerin çalışma alanlarında doğa bilimleri yöntemlerinin anlamlı araştırmalara olanak vermeyeceğini savunmuş ve antipozitivist bir yaklaşım geliştirmiştir (Walker, 2011). 1929 tarihli manifestoları ile mantıkçı pozitivistler ise bilimsel araştırmalarda “tek bir yöntem olarak mantıksal analiz”² (Bluhm, 2015: 2) kullanılması gerektiğini deklare ederek pozitivistizmin önerdiğinden daha katı bir bilimsel yaklaşımı savunmuş, bilimin *tek* olması için gayret göstermiştir. Mantıkçı pozitivist manifestonun ortaya çıktığı Viyana Çevresi’ne (*Vienna Circle*) yakın isimlerden Karl Popper, mantıkçı pozitivistlerin bilimsel yaklaşımlarının yeni buluşlar yapmak yerine mevcut teorileri tekrar tekrar onaylamaya hizmet ettiğini savunmuştur (Geray, 2017: 38). Onların tümevarımcılığına eleştiri getirmiş (Jeffrey, 1975: 95), bilimsel bilginin yanlışlanabilir (*falsifiable*) olması gerektiğine vurgu yapmıştır (Chalmers, 2013: 82).

Thomas Kuhn ise 1962 yılında yazdığı *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı çalışmasıyla bilimsel bilginin salt rasyonel akla dayalı olarak ve kümülatif bir süreç sonucu elde edildiği kabulüne dayanan dönemin statükosunu (*status quo*) reddetmiştir. Ona göre bilim tarihindeki önemli ilerlemeler kümülatif süreçlerle değil, kopma ve sıçramalarla açıklanabilir (Kuhn, 1970). Kopmalardan kastettiği ise bilimsel devrimlerin sebep olduğu paradigma değişimleridir (*paradigm shift*) (Denktaş, 2015: 28). Burada kullanılan paradigma sözcüğü kısaca, dönemin hakim bilimsel bakış açısı olarak

1 Weber’in *Verstehen* kavramı hakkında bkz. *Sociology Reference Guide: Early Theorists & The Science of Society*, California & New Jersey: Salem Press, 2011, ss. 123-132.

2 Mantıksal analiz hakkında bir açıklama için bkz. Haluk Geray, *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2017, s. 39.

ifade edilebilir. Bilimsel devrimlerin yaşanmasıyla birlikte bir paradigma yerini bir diğer paradigmaya bırakır. Ona göre her bilim iki aşamadan oluşur: Bunlardan ilki “normal” bilim, ikincisi ise “devrimci” bilimdir (Geray, 2017: 40). Paradigma, normal bilim aşaması üzerinde şekillendirici bir etkiye sahiptir. Ancak bilimsel devrim süreci bir kez başladığında, devrimin hedef aldığı paradigma güçsüzleşir ve bilim üzerindeki şekillendirici etkisi zayıflar. Böylece ortaya yeni bir paradigma çıkmış olur (Kuhn, 1970).

Yayımlanışından bu yana büyük etki yaratan *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* tüm zamanların en çok atıfta bulunulan eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Bird, 2004). Aydınlanmadan sonra modern bilimi şekillendiren hakim paradigmanın pozitivism olduğu ve bu paradigmanın henüz güçsüzleşme eğiliminde olmadığı düşünüldüğünde, sosyal bilimlerin “bilimliğine” doğrultulmuş şüphe meşalelerine Kuhn’un açıklamasından hareketle şaşırılmamalıdır. Bununla birlikte yine Kuhn’un açıklaması, tarihte hiçbir bilim paradigmasının sonsuza kadar, sorgulanmaksızın, hakim paradigma olarak kalamadığını göstermiştir. Bu (çok) kısa bilim felsefesi tarihi incelemesinden de anlaşılacağı üzere kurumsallaşmış bilim; yöntemi, kapsamı ve elbette felsefesi üzerine birbirine karşıt pek çok bakış açısının durmaksızın mücadele halinde olduğu bir tür retorik arena gibi işlemektedir.

Sonuç

Bilimin ne olduğuna veya ne olmadığına yönelik tartışmanın bir sonuca ulaşması, bu çalışmada özetlenmeye çalışıldığı üzere, bilim tarihinin olağan akışı dahilinde beklenti dışıdır. Örneğin bilimin “birbirleriyle yer değiştiren paradigmalar” olarak yorumlanması, bilim felsefesine getirilen pek çok devrimsel yaklaşımdan yalnızca biridir. *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı çalışması ile Kuhn; belirli bir paradigmanın kurallarıyla problem çözmeye yönelik sürdürülen bilimsel çalışmaların, o paradigmaya özgü çerçeveyi sorgulamaksızın yürütüldüğünü ifade ederken aslında Standen’in sosyal bilimlere yönelik eleştirilerinin anlamlandırılabilmesi için de bir yol haritası sunmaktadır: Buna göre, Anthony Standen’in *Bilim Kutsal Bir İnektir* adlı eseri boyunca sosyal bilimlere ve sosyal bilimcilere karşı takındığı şüpheli tavrın temellerini onun kendi pozisyonunda aramak yerinde olacaktır. Gerçekten de yazarın bilimin bilimliğine pozitivist paradigmanın kurallarıyla bakıyor olduğu göz önünde bulundurulduğunda, sosyal bilimleri bilim olarak değerlendirmemesi kendi içinde tutarlı bir bakış açısıdır. Diğer yandan Standen’in bilim olarak kabul etmediği sosyal bilimlerin çalışmalarının da kendi yaklaşımları ve yöntemleri çerçevesinde toplumsal olguları açıklama gayreti içinde olmalarının önünde bir engel yoktur, zira çalışmalarını pozitivist paradigmanın kurallarıyla yürütmemektedirler.

Standen’in kitap boyunca sıraladığı eleştirileri de bu bağlamda, pozitivist paradigmanın dışında, kolayca yanıtlanabilir. Örneğin sosyal bilimcilerin çoğu zaman ortak tanımlamalar üzerinden tartışmadıkları, birbirine çok yakın olguları farklı isimlerle kavramsallaştırdıkları bir gerçektir. Ne var ki bu durum sosyal bilimler

alanında yürütülecek çalışmaların gerçekleştirilmesinin önünde bir engel değil, bir zorluktur. Yazar tarafından ifade edilen, sosyal bilimcilerin bilime olan bakışlarının hipotezler kurup onları sınamak olduğu şeklindeki sav da doğrudur. Öyle ki sosyal bilimler alanında lisansüstü düzeyde öğrenim gören öğrencilere araştırma yöntemleri konulu derslerinin hemen başında hipotez kurmanın önemi öğretilir. Ancak bu bilimsel yaklaşımın niteliksiz olduğu, sosyal bilimler yaklaşımının kendi kurallarına göre, her zaman doğru değildir. Örneğin bilgi uçurumu hipotezi³ ortaya atıldığı dönemde ve sonrasında geniş sosyal etki yaratmış, alanda başka araştırmaları da tetiklemiş ve toplumsal ilişkilerin açıklanması adına önemli katkılar sunmuştur. Hipotez kurma ve sınama şeklindeki indirgemeci yaklaşımın ötesine geçen Hallin ve Mancini, sosyal bilimlerin kendine özgü araştırma yöntemlerini kullanarak geliştirdikleri karşılaştırmalı medya sistemleri⁴ modeli ile dünya genelinde ülkelerin sahip oldukları medya düzenlerini bazı ortak özelliklerine göre sınıflandırarak hem kitle iletişim araçlarının toplumsal boyutlarına dair kapsamlı bir çözümlemede bulunmuşlar hem de bu araçların topluma daha yararlı hale getirilebilmesi için bir yol haritası sunmuşlardır. İletişim alanında çalışan akademisyenlerin yakından tanıdığı bir diğer çalışma olan, Herman ve Chomsky'nin propaganda modeli de ortaya atılmasının üzerinden geçen uzun yıllara rağmen hala medya, iktidar ve toplum arasındaki ilişkilerin açıklanmasında başarıyla kullanılabilen ve küçük değişikliklerle ABD medyası dışındaki medya sistemlerine de uyarlanabilen bir perspektif sunmaktadır.

Bu çalışmada sunulan değerlendirme sonuçları genel olarak bilim, özelde ise sosyal bilim ve sosyal bilimciler üzerine süregelen tartışmaların tek bir doğrultuda ilerlemesinin olanaksızlığını göstermektedir. Öyleyse bilim hem kutsal bir inektir hem de değildir. Benzer şekilde sosyalden bilim hem olur hem de olmaz. Yanıtın bu yanıtlar ikilisi arasından hangisi olacağını belirleyen ise soruyu yanıtlayan öznenin kendini hangi bilimsel bakış açısına yakın konumlandığı, hangi paradigmaya yakın hissettiğidir.

3 Bilgi uçurumu hipotezi hakkında bkz. G.A. Donohue, P.J. Tichenor, C.N. Olien, Mass Media and the Knowledge Gap: A Hypothesis Reconsidered, *Communication Research*, (2) 1, 1975, ss. 3-23

4 Hallin ve Mancini'nin modeli hakkında bkz. Daniel C. Hallin, Paolo Mancini, **Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics**, Cambridge: Cambridge University, 2004.

Kaynakça

- Aristoteles. (2012). *Metafizik*. (A. Arslan, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Bird, A. (2004, Ağustos 13). *Thomas Kuhn*. Ocak 13, 2020 tarihinde Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/entries/thomas-kuhn/> adresinden alındı.
- Bluhm, R. (2015). Positivism and Logical Positivism. R. L. Cautin, & S. O. Lilienfeld (Dü) içinde, *Encyclopedia of Clinical Psychology* (s. 1-7). John Wiley & Sons.
- Bruno, G. (2018). *Küllerin şöleni*. (H. Portakal, Çev.) İzmir: Cem Yayınevi.
- Chalmers, A. F. (2013). *What is this thing called science?* (4th b.). Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company.
- Denktaş, A. (2015). Thomas Kuhn'un bilim anlayışı üzerine. *anemon MŞÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 25-32.
- Frankena, W. K. (1939). The naturalistic fallacy. *Mind*, 48(192), 464-477.
- Gönenç, G. (2008). *Hep aranızda olacağım: Frédéric Joliot-Curie'nin yaşamöyküsü* (3. b.). İstanbul: Yordam kitap.
- Geray, H. (2017). *Toplumsal araştırmalarda nitel ve nicel yöntemlere giriş*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Hilliam, R. (2005). *Galileo Galilei: Father of modern science*. New York: The Rosen Publishing Group.
- Jeffrey, R. C. (1975). Probability and falsification: Critique of the popper program. *Synthese*, 30(1/2), 95-117.
- Kılınçoğlu, D. T. ve Özçelik, E. (2016). *John Maynard Keynes... yine, yeniden*. (D. T. Kılınçoğlu, & E. Özçelik, Dü) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kırlı, Ö. (2013). John Locke ve David Hume'un epistemolojisi ve beşeri olanın izahı. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(20), 99-114.
- Kirshner, J. (2019, Aralık 7). *The Man Who Predicted Nazi Germany*. Ocak 10, 2020 tarihinde The New York Times: <https://www.nytimes.com/2019/12/07/opinion/keynes-economic-consequences-peace.html> adresinden alındı.
- Kuhn, T. S. (1970). *The structure of scientific revolutions* (2nd b.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Standen, A. (1997). *Bilim kutsal bir inektir*. (A. A. Ural, Dü., & B. Dağistanlı, Çev.) İstanbul: Şüle Yayınları.
- Tekil GSU. (2017, 1 11). *Tekil 12 - Yapay zeka - Bilge NARİN*. 1 11, 2020 tarihinde YouTube: <https://youtu.be/6unO-u1tgxc?t=1393> adresinden alındı.
- Walker, K. (2011). Weber: Antipositivism & Verstehen. T. E. Press (Dü.) içinde, *Sociology Reference Guide: Early Theorists & The Science of Society* (s. 123-132). California & New Jersey: Salem Press.

